

BUSCH VILMOS.

(1832—1932,)

KINE emlékeznek gyerekkorából erre a német humoristára, aki száz évvel ezelőtt született s rajzaival és humorisztikus kísérőverseivel a mult század hatvanas és nyolcvanas évei közt hódította meg magának a világot? Busch képzett festő volt. Képei ugyan alig ütik meg a jó közepes mértéket, de a rajzban annál jobban kitűnt, sőt Németország elsősorban rajzolóként (Fliegende Blätter, Münchner Bilderbogen) ismerte meg, úgyhogy az ottani közönség nagy része sokáig el sem akarta hinni, hogy a verses szöveget is ő írja rajzaihoz. Páratlan hatásának titka pedig éppen ebben az együtteségben rejlik: rajzai és versei tökéletes pontossággal vágnak össze és szerves *egységet képeznek*. Busch zseniálitása éppen abban nyilvánul, mily csalhatatlan ösztönnel tudja elkerülni azt a közelfekvő veszélyt, hogy kép és szó eltávolodjék egymástól, avagy valamelyik csak kísérje a másikat, túlságosan alárendelje magát a másiknak s így fölöslegessé vagy mellékessé váljék. Formai szempontból a kifejező eszközök egyöntetűségén nyugszik ez az egybevágás: a rajzban a legegyszerűbb, legkeresetlenebb, minden kimondott «művésziest» kerülő vonalak, a versben a német átlagember hétköznapi polgári nyelvezete, a leggyakrabban használt szavak uralkodnak, melyekbe meglepetésszerűen keverednek a ritkábbak ott, ahol a hatás szempontjából szükség van rájuk. Mind a rajzot, mind a verset művészi magaslatra a hallatlan erejű sűrítés és a döntően fontos részek megfelelő fokozása emeli. Egyenes vonalban halad minden a vég, a tragikomikus katasztrófa felé. Hogy minden ismertebb darab így végződik, annak oka Busch pesszimizisztikus világnézetében rejlik. Schopenhauer filozófiája nagy hatással volt rá, de a hatást tetézte még bizonyos szeretlenség és ebből folyó kegyetlenség is. Nem egykönnyen találni író, kinél annyi érzésnélküli kegyetlenkedés halmozódna; ostobaság, elbizakodottság, lustaság, csalás, bosszúszomj, durvaság, piszok valóságos orgiákat ül műveiben. Előbbi állításra bizonyítékul elég a közismert Max és Móric-ra emlékeztetni, akik a sütőkemencében el nem pusztulván, még a malom kerekei s kövei közé kerülnek; továbbá arra a jelenetre, melyben a majom a néger orrába erősített karikába csimpszakodva, addig húzza azt, míg spirálisan megnyúlik s végül tőből kiszakad. Teljesen érthetővé válik, hogy kortársa, az ugyancsak északnémet származású humorista, Raabe, ki vele egyidejűleg lakott Wolfenbüttel-ben, tudni sem akart Buschról. Sőt Raabe Vilmos tovább ment és egyenesen a német nép etikai téren önmagáról kiállított szegénységi bizonyítványának mondta azt a tetszést, amellyel Busch alkotásait fogadta. Hiszen ezek mind a kárörömön alapulnak, tette hozzá magyarázatul a nagy regényíró. Sokban bizony igazat kell adnunk neki és arra kell emlékeztetnünk ezzel kapcsolatban, hogy éppen a német humoristákat erősen jellemezte mindig az emberi részvét nagy erénye. Elég Jean Paulra utalni, akinél már az orosz Dosztojevski idevágó állásfoglalása tökéletesen elő van készítve s aki részben

azért is volt a klasszicizmus ellensége, mert annak rideg eszteticizmusát megvetette. Ott van azonban a Buschhoz származását illetőleg közelebb álló délnémet Fritz Reuter is, akinél melegebb szívű író minden keserű élettapasztalata, megpróbáltatása ellenére, kívánni sem lehet. Elég leghíresebb alakját, az Entspekter Bräsig-et említeni, hogy minden, az irodalomban jártas ember arcára a megértés meleg mosolyát varázsoljuk.

Mind Raabe (1831—1910), mind Reuter (1810—74) kortársai voltak Buschnak (1832—1908), tehát arra sem lehet hivatkozni, amit olcsó bölcseségként ilyenkor rendszeren föl szoktak hozni, hogy «pesszimizmusát tespedő kora magyarázza». Reuteréhez viszonyítva életpályája is síma, sikerekben gazdag és minden különösebb megpróbáltatástól eléggé mentes volt.

Busch Wiedensahl-ban (Hannover és Hessen határának közelében) született s nagybátyjának, egy vidéki plébánosnak a házában nevelkedett. Vallásos ember is maradt egész életén át, de a harcos protestantizmusnak olyan képviselője volt, ki a híres «Kulturkampf» idején tollával nem a legszebben és legszerencésebben avatkozott bele a küzdelembe («Pater Filucius» és hasonlók). Mérnöknek szánták, de hamarosan festőakadémiákra ment (Düsseldorf, Antwerpen, München). A bajor fővárosban hosszabb időre sikerült marasztalni a világtól elég korán visszavonulót, akinek fejében az a terv is megfordult, hogy Amerikába megy méhésznek! A «Fliegende Blätter»-be dolgozott nagy kedvvel és sikerrel, de ez sem tarthatta vissza attól, hogy hírneve tetőpontján Wiedensahl-ba, majd 1898-ban a szép Harz-hoz, Mechtshausen-be (hol tíz évre rá utól is érte a halál) vissza ne vonuljon. A szép természet, a méhek, a gyermekek és a könyvek jobban érdekelték, mint a nagyvilági tülekedés s a hírnév és a siker. Bölcs volt, mint ebből is láthatni, de mégsem elég mélyen járó elme ahhoz, hogy az életet minden keserűség nélkül figurázza ki. Világnézetét illetőleg előszeretettel hivatkoznak versére a lépre ragadt madárról, amelyhez lassan, de biztosan kúszik közelebb a fekete kandúr. A madár verdes ugyan szárnyaival, de belátva minden erőlködésének hiábavaló voltát, rágyújt még egy dalra, mivel: amint mondja, kár lenne az időt elvesztegetnie: «Der Vogel, scheint mir, hat Humor», fejezi be a költő ezt a szimbólikus képet — akaratlanul is elárulva, hogy milyen humorelles fölfogása van a humorról. «Eduards Traum» (1891) és «Der Schmetterling» (1895) prózameséi sem mutatják szebb színben Busch fölfogását: az idealista az ő szemében fantaszta, aki abban a pillanatban veszti el féllábát, mikor éppen fölkiált, «ó mily szép is ez a világ!» az ismeretlen pillangó utáni hajszában pedig végkép nyomorékká török össze. Nehéz mindezek szem előtt tartásával azokkal a kritikusokkal egyet érteni, kik mindennek ellenére tagadják pesszimizmusát. Ezek között arra is szeretnek hivatkozni, hogy szatirájának annyira nincs személyes éle, hogy Knopp úr nevetve olvassa föl élete párjának «Knopp úr és asszonyság kalandjait» anélkül, hogy magára ismerne. Itt azonban voltaképp Busch a legőszintébben árasztotta el megvető gúnnyal azt a sok százezernyi filisztert, akit írásai megneveltettek és még meg fognak nevetetni. Gyűlölte és utálta ezt az emberfajtát, amelynek számára tulajdonkép írt. A sors és az ő nem elég mély költészetének az íróniája, hogy a harsogó kacajtól rengő hasú filiszter azzal az öntudatlan bosszúval vág vissza, hogy észre sem veszi az író ellene irányuló erőlködését.

Busch pedig ugyancsak élethíven rajzolja és írja le tipikus alakjait, kiket éles szemmel figyelt meg (Lenbach híres képe róla nagyon találóan állítja elének az író veséki ható szemekkel). Pontos megfigyelés és az élet ezer örökké

változó apróságának pár nagy vonásra való redukálása a híres karikatúristákkal közös nagy ereje. Mint azok, úgy ő is szereti a végtelen típusokat: a kép-telenül sovány mellett kísérőül fellép a túlkövér (de nem mint Don Quixote és Sancho Pansa kísérve egymást, hanem inkább mint Zoro és Huru), a tühegyes orr mellett a krumpli vastagságú stb. Szereti a legsúlyább arckifejezéseket: a káröröm, a bamba báméskodás, az ijedt meglepetés, a céltudatos gonoszság, a primitív furfangosság és hasonló lelkiállapotok meg tulajdonságok mesteri módon ülnek ki az arcokra. A cselekvések és azok motívumai úgy ismétlődnek kevés variálással, hogy az látszik az élet nyekergő kísérőmelódiájának, ami a legtriviálisabb, legjelentéktelenebb, de amit a benne élők kómikus túlzással vesznek komolyan. Fontos azonban ebben is az életteljes mozgalmasság, ami nagy szó Busch korában, mikor az elismert festők, nagy nevek hordozói, megmerevedett pózban szerették az embert ábrázolni. Ő jó szemmel látta meg, hogy a pillanatfelvétel az igazi, mert az emberi életet a mozgás és nem a nyugalom jellemzi. Különben e tekintetben feltétlenül az ellentmondás ösztöne is dolgozott benne. Költészete is tudatos szembehelyezkedés az ú. n. epigonok idealizáló klisémodszereivel szemben. Éppen itt rejlik fellépésének egyik jelentősége a maga korára nézve, mikor a túlságosan síma és sekély problémájú, tetszetőségre törekvő epigonköltészet nemcsak a müncheni költői csoport műveiben élt, hanem sokkal szélesebb körben terjedt. Újból divatossá vált pl. a bölcseségtől csepegő gnómius költemény, amelynek mesteri paródiáját szolgáltatotta Busch fametszetdurvaságú «bölcs mondásaival». Ezek magától értetődöt vagy nagyon is kétségbevonhatót adtak elő a mély igazság meggyőződéses mellhangján, mint: «Musik wird oft nicht schön gefunden, Weil sie stets mit Geräusch verbunden». Ebben a nemben volt különben egy neves német elődje a 18. században: Kortum a közismert «Jobsiade»-val (1784), aki szintén a szentimentális rokokó holdvilágköltészettel állította szembe szándékosan durva-faragású verseit. E helyen megemlíthetjük, hogy a «Max und Moritz»-nak (1865) is volt egy előfutára: Heinrich Hoffmann «Struwwelpeter»-je (1845); ezt a kettőt azonban kevésbé lényegbevágó, pusztán külső hasonlatosság kapcsolja össze. Busch-nál azonkívül műve egészében joggal lehet beszélni a megalkotott tipikus jellemek Shakespeare-re emlékeztető gazdag sokaságáról; csakhogy egyoldalúan gonosz vagy nevetséges ez a sok rossz kölyök, száraz aggszűz, hasas agglegény, részeges, durva, szentimentális, modern vagy ósdi gondolkodású bolond, álszenteskedő kérkedő, tiltott gyümölcsre áhító fiatal leány, papucshős, paraszt, zsidó, a festő Klecksel, Balduin Bähllamm, az «akadályozott költő» stb., stb. Buschnál az állatok ugyanolyan szenvedélyekkel és szenvedésekkel lépnek elénk, mint az emberek s az emberrel való párhuzamba állításuk néhol csaknem E. T. A. Hoffmann páratlanul keserű Kater Murr paródiájára emlékeztet. A holt tárgyak szintén vigyorognak vagy könnyeket potyogtatnak, mint az élő alakok, akiket viszont sokszor azzal az érzéketlenséggel kezel az író, mint a tárgyakat. Éppen a fölfogás és eljárás drasztikusságával kapcsolatban utalni lehet arra is, hogy Busch szűkebb hazájában, alnémet területen kapták meg már régebbi időkben is végleges alakjukat az olyan erőteljes szatirikus humorisztikus művek, mint «Reineke Vos» meg «Till Eulenspiegel», a paraszttrefa legjellemzőbb megtestesítője.

De nemcsak elődöket, hanem követő utódokat is bőven föl lehetne sorolni. Mint rajzoló Busch mindenekelőtt a művészi elhagyás technikájával hatott. A legkülönbözőbb német irányok követői Simmel-ig és Zille-ig sokat köszönhetnek neki. Az irodalomban pedig Frank Wedekind és Christian Morgenstern

előfutárának tekinthető. Az idézetekben kéjelgő németeknél különben örökéletet biztosított neki az a pár száz humoros «velős-mondás», amellyel minden valamirevaló germán kél és lenyugszik. Aki nem tud bármely pillanatban legalább hetven «Busch-helyet» idézni, az nem is valódi német.

Kószó János.

FÜSZERESEBB, MINT MAGDOLNA OLAJA...

Üdőbb, mint a hajnalba nyitó virág,
simogatóbb, mint a tavaszi szél, a völgyből áradó,
édesebb, mint a húsvéti jácint illata,
fűszeresebb, mint Magdolna olaja,
mellyel hódolt egykor az Úrnak.
Illatosabb a tegnap kaszált fűnél,
ízesebb a barack húsánál,
frissebb a csurgatott méznél,
finomabb a lepke szárnyánál,
puhább a galamb pelyhénél,
lágyabb a bárány gyapjánál,
melegebb, mint minden szeretet,
Isten remeke,
szíromcsoda :
kis lányom arca.

Nagy Méda.

AZ ÖRÖM.

Mint kinyujtott karon fut ijedten a katicabogár,
s csak, ha az ujjhegyét végre elérte,
akkor eszmél, hogy szárnyai vannak,
úgy értem tétova, céltalan bánataimból épült tetőre,
ahol minden út megszakadt,
s akkor ott messze jönt,
kibomlott bennem szárnyam : az öröm.
S ahogy az apró lábak talajt veszve visszahajoltak,
s minden mozdulat egy célt szolgált : a repülést,
úgy hangolódott át bennem is minden,
hogy meddő bánatom fölött
megépíthessem palotád : öröm.
Kis mindennapi mosolyomból vertem a téglát,
ablakán kiszórtam mind, ami bennem asszonyi féltés,
s üvegjén csak gyermekem jényszeme tükrözik át.
Kertjében virágok jönnek és tűnnek,
a csacska szél a kéményen bedalol,
hogy minden változik, múlik és átalakul
csak a kis dolgok kis öröme, marad meg hűnek.

Nagy Méda.